

הבנת 'עבודת ה' בשמחה' שבא"י והשלכותיה במבחנים מעשיים

הרב ארי יצחק שבט

הופיע בספר ותאזרני שמחה- אסופת מאמרים לזכרו של אשר זוננשיין,

(ערך: הרב אברהם זוננשיין) ירושלים תשפ"ד, עמ' 363-382

מבוא

כותב הרב קוק שבדורות הללו מסוגלים אנשים לשוב ולעבוד את הקב"ה מאהבה יותר מאשר מיראה ("הדור", עקבי הצאן, עמ' קיא). אף תנועת החסידות והתחזקותה לאחרונה בחוגים חדשים היא זרז ובעיקר ביטוי למגמה הזאת.

אכן, מדובר בתופעה אוניברסלית שבה הדגש של החינוך המודרני, וכל שכן הפוסט-מודרני, הן במשפחה והן במסגרות החינוכיות, מתרחק מעונשים, מזהיר מחרדות, ומעדיף להסביר ולפתח אצל הילד **הזדהות** ערכית ורעיונית. במאמר זה נראה בע"ה שהחזרה לעבודת ה' בשמחה הינה אכן חלק **עקרוני** מהחזרה ליתורת ארץ ישראל, ושיהתורה הגואלת' הזאת מופיעה כבר במקורות תורה שבכתב ושבועל פה, בנגלה ובנסתר. ייתכן שתרומתו העיקרית היא בזיהוי, מיון וניתוח הנקודות השונות שמרכיבות את כלל המגמה, שיש בהבנתן גם תועלות רבות ואף השלכות מעשיות.

השמחה בארץ דווקא

ראשית לכול, פרשיות התוכחה¹ מבוססות על כך שאם נשמור את המצוות נזכה לשמחה, נעימות ושגשוג בארץ ישראל – "אַרְצָךְ אֲשֶׁר... לֹא תִחַסֵּר כָּל בָּהָ" (דברים ח, ט) – ואם לאו, ניענש בחיי צער וגלות. על בסיס דברים אלו, אחד המוטיבים המרכזיים בדברי הנביאים האחרונים הוא האיום וההבטחה של שכר ועונש בדמות תוגת הגלות ושמחת הגאולה.

מרגלא בפומיה של מורנו הרב צבי יהודה קוק זצ"ל דברי בעל האור החיים הקדוש: "והיה כי תבוא אל הארץ, אמר 'והיה' לשון שמחה,² להעיר שאין לשמוח אלא בישיבת הארץ, על דרך אומרו 'אז ימלא שחוק פיננו'" (אור החיים, דברים כו, א).³

בדברי חז"ל מעניינת במיוחד דרשה על פסוק מהתוכחה, המחדדת את הקשר המובהק בין ארץ ישראל לבין השמחה: "אמר רבי יוחנן: 'ונתן ה' לך שם לב רגז', בבבל כתיב", אבל בארץ ישראל, לא (נדרים כב, ע"א, על פי

¹ ויקרא כו; דברים כח.

² מגילה י, ע"ב.

³ ראו בתקליטור של כתבי הרב קוק של ידידי הר"ד גולדשטיין, למשל, שיחות הרצי"ה (ערך ר"ש אבינר), פי עקב תשלי"ג ותשלי"ד, פי כי תבוא, תשכ"ז ותשלי"ד, מתוך התורה הגואלת (ערך: ר"א שורץ), כי תבוא תשלי"ח.

דברים כח, סה). מדייק ר' יוחנן מהמילה 'שם', שלא רק מדובר על כלל תקופת הגלות, אלא **שאפילו בעיצומה של אותה תקופת הגלות** מתרכז ה'רוגז' שם, בבבל, ולא בארץ ישראל.

הדברים מוסברים היטב בדברי הזוהר (תרגום, פרשת במדבר קיח, ע"א):

שִׁמְחוּ אֶת יְרוּשָׁלַם וְגו', מִשּׁוּם שֶׁחֲדוּהָ לֹא נִמְצְאוּ אֶלָּא בְּזִמְן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹמְדִים בְּאֶרֶץ הַקְּדוּשָׁה, שֶׁשָׁמַיִם מִתְחַבְּרִת אִשָּׁה בְּבַעֲלָהּ, וְאִזּוּ זֹהִי שְׂמֵחַת הַכֹּל, הַשְּׂמֵחָה שֶׁלְּמַעְלָה וְשֶׁלְּמַטָּה. בְּזִמְן שֶׁיִּשְׂרָאֵל לֹא נִמְצְאוּ בְּאֶרֶץ הַקְּדוּשָׁה, אֲסוּר לְאָדָם לְשָׂמַח וּלְהִרְאוֹת שְׂמֵחָה, שֶׁכְּתוּב שִׁמְחוּ אֶת יְרוּשָׁלַם וְגִילוּ בָּהּ וְגִילוּ בָּהּ דִּקְא...⁴

כְּתוּב אֶחָד אוֹמֵר, עֲבְדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה. וְכְתוּב אֶחָד אוֹמֵר (שם [תהלים], ב) עֲבְדוּ אֶת ה' בְּיִרְאָה וְגִילוּ בְּרַעְדָּה. מַה בֵּין זֶה לָזֶה? אֶלָּא, כָּאֵן בְּזִמְן שֶׁיִּשְׂרָאֵל שְׂרוּיִים בְּאֶרֶץ הַקְּדוּשָׁה – כָּאֵן בְּזִמְן שֶׁיִּשְׂרָאֵל שְׂרוּיִים בְּאֶרֶץ אַחֲרָת. (ד"א) עֲבְדוּ אֶת ה' בְּיִרְאָה – זֶה כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל בְּזִמְן שֶׁהִיא בְּגִלוּת בֵּין הָעַמִּים.

ארץ ישראל כאם וכרעיה: שמחת הטבעיות

מעבר לזיקה הפשוטה – שארץ ישראל מהווה חלק עקרוני של תקופת השמחה הלאומית שלנו – ניתן לזהות במקורות את הבחינות השונות, חלקן נגלות וחלקן נסתרות, של הזיקה בין שמחה לבין ארץ ישראל. כך מלאים המקורות בתיאור ארץ ישראל כרעייתו של עם ישראל,⁴ או לחלופין כאמו.⁵ ללא עם ישראל, יושבת ארץ ישראל כאלמנה –⁶ ואף בניה מעדיפים אותה על פני כל עושר הגולה, כדברי ריה"ל: **"יִנְעִים לְנַפְשֵׁי הַלֵּךְ עָרִם וְיִחַף עָלֵי חֲרָבוֹת שְׂמֵמָה אֲשֶׁר הָיוּ דְבִרְיָן"** ("ציון הלא תשאליו", קינות לט' באב).

הזוהר שהזכרנו מדמה את השמחה שבהימצאות עם ישראל בארץ ישראל **כחיבור טבעי** בבית של אישה עם בעלה: "ששם מתחברת אישה בבעלה, ואז זוהי שמחת הכול". כשם ש"אדם שאין לו אשה אינו אדם" (יבמות סג, ע"א), ו"כל אדם שאין לו אשה – שרוי בלא שמחה" (שם סב, ע"ב),⁷ כשם שאהבה אמיתית איננה תלויה בדבר,⁸ ונשאת גם אם האישה פחות יפה או מועילה מאשר הייתה בצעירותה, כך תחושת שמחת האהבה הדתית בינינו לבין הקב"ה בארץ ישראל מצויה אף בתקופת הגלות, כשהיא איננה מרכז התורה.

כך יש להבין את דברי המדרש במשלי (יז): **"טוב פת חרבה ושלוח בה מבית מלא זבחי ריב"** – אמר ר' יוחנן זו ארץ ישראל, שאפילו אוכל אדם פת ומלח ודר בתוכה, מובטח לו שהוא בן העולם הבא. מבית מלא זבחי ריב – זו חוצה לארץ".

⁴ עיין, למשל, זוהר, פרשת במדבר קיח, ע"א: באתרא קדישא דתמן אתחברת אתתא בבעלה.

⁵ ירושלמי מועד קטן ג, א, בלישנא השנייה שם.

⁶ איכה א, א.

⁷ ראו במרדכי ובשבלי הלקט, המובאים בבית יוסף, או"ח קכח, ד"ה כתוב במרדכי, שיש פוסקים משום כך שנהוג שרווק אינו מברך ברכת כוהנים, שצריכה להיאמר בשמחה.

⁸ אבות ה, טז, וראו גם אורות ארץ ישראל א, עמי ט.

כאשר מציינים חז"ל את מעלתה האלוהית של ארץ ישראל, ש"שיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה", מדגישים שכך אפילו כשהיא בידי גויים,⁹ וגם לאחר החורבן.¹⁰

האהבה ההדדית (יחסי דוד ורעיה) ותחושת הטבעיות במולדתנו (יחסי אם ובנים) מובילה בהכרח לשמחה. זוהי שמחה במציאות חיינו הנורמלית.

שיבתנו לארץ ישראל מדומה גם לשיבת איש לאשתו שחיתתה לו בנאמנות אלפיים שנה, "אִיכָה יִשָּׁבָה בְּדָד... הִיָּתָה פְּאֻלְמָנָה" (איכה א, א). כדברי הרמב"ן הקלאסיים על שממת הארץ בגלותנו ממנה: "היא בשורה טובה מבשרת בכל הגלויות אין ארצנו מקבלת את אויבנו... כי מאז צאתנו ממנה לא קבלה אומה ולשון, וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם" (רמב"ן על ויקרא כו, טז).

משל האהבה לארץ ישראל כאהבת אישה התבטא בחז"ל אפילו למעשה ובלי בושה, בנשיקת חופיה ואבניה, התגלגלות בעפרה ועוד, ואף מוזכר בהלכה על ידי הרמב"ם ה'רציונליסטי'.¹¹

כּבּן בחיק אמו: התאמת ישראל לארץ

בנוסף לשמחה של אהבה זוגית (כפולה!) מצאנו גם את פן השמחה הפשוטה והטבעית, "להרגיש בבית", כבן השב אל חיק אמו. כן כתב בעל ספר החרדים (נט), שכמו בעל האור החיים הקדוש מסתמך על הפסוק: "וְהָיָה כִּי תָבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ נַחֲלָה" (דברים כו, א), ש"והיה" הוא לשון שמחה:

וצריך כל איש ישראל לחבב את ארץ ישראל ולבוא אליה מאפסי ארץ בתשוקה גדולה, **כּבּן אל חיק אמו**... ומה טוב ומה נעים לשיר שיר ידידות אשר יסד רבי יהודה הלוי עליה באהבה רבה.

אם ראינו בנוגע למשל האיש והאישה שאהבה אמיתית איננה תלויה בדבר, קל וחומר בצירוף כאן: "בתשוקה גדולה... כּבּן אל חיק אמו", שהרי אפשר לגרש אישה, אך לא בן. מדובר לא רק בתחושה המצומצמת לשנות הינקות, אלא אף בזקנות, כשהבן מועיל לאמו יותר מאשר הפוך – כך גם בתקופת הגלות, כשארץ ישראל איננה מתפקדת כדבעי ורוב ישראל עזובה, עדיין קיים הקשר המיוחד.

כך, "חד כהן אתא לגבי ר' חנינה א"ל מהו לצאת לצור [בחור"ל] לעשות דבר מצוה לחלוץ או לייבם?... אמר ליה: אחיו של אותו האיש הניח **חיק אמו** וחייב חיק נכריה, וברוך [ה'] שנגפו, ואת מבקש לעשות כיוצא בו?!" (ירושלמי מועד קטן ג, א). נדייק שעל אף שהמשל המתבקש יותר כאן הוא של איש ואישה (וכך ממשיכים במקביל בתלמוד הבבלי), עוברים חז"ל באמצע למשל האם והבן.

נראה שיש להמשיך את הדמיון הנ"ל גם בהבנת הברכה החמישית מתוך שבע ברכות הנישואין: "שש תשיש ותגל העקרה בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה". אכן מתעלה מעמדה ההלכתי של ארץ ישראל כש"כל יושביה עליה" (רמב"ם, הלכות שמיטה ז, ח), אך העקרה בוודאי שמחה גם בחזרתו של בן בודד.

⁹ תוספתא עבודה זרה ה, ב: "אפילו בעיר שרובה עכו"ם... מלמד ששיבת א"י שקולה כנגד...".
¹⁰ ספרי על דברים פ. הסיפור השני עם ר' יוחנן הסנדלר ור' אלעזר בן שמוע היה בבירור לאחר החורבן, וכתוצאה מכך חזרו לארץ.
¹¹ כתובות קיב, ע"ב; ירושלמי, שביעית ד, ז; רמב"ם, הלכות מלכים ה, י.

כל כך טבעי לנו להיות בחיק אמנו בארץ, שלעיתים אף התנ"ך מנוסח עבור הקורא בארץ ישראל. למשל שמות הכיוונים – "ימה" ו"נגבה" – הגיוניים רק לדיירי ארץ ישראל. גם הביטוי "עבר הירדן" (דברים א, א) מתייחס לצד המזרחי, על אף שבאותו פרק עם ישראל נמצאים שם בצידו המזרחי, כי הקורא (!) אמור להיות בצד המערבי. ייתכן שכך יש להבין גם את הביטוי הקשה "והכנעני אז בארץ" (בראשית יב, ו), אז ולא עכשיו, המתאים לתקופת הקורא ולא לתקופת משה רבינו; וכן שעל מקומות שונים בתנ"ך כתוב שנקראים בשמותיהם "עד היום הזה", גם כשאינו יותר משנה (!) בין קביעת השם לבין ציון העובדה ששמותיהם "טרם נשכחו", כמו חוות יאיר (דברים ג, יד). אלא, כאמור, הדברים מנוסחים כלפי קורא התנ"ך העתידי – היושב בארץ ישראל, שבימיו הכנעני כבר אינם בארץ, והוא אכן קורא למקומות בשמותיהם "עד היום" – ולא מנוסחים כלפי זמן נתינת התורה.

השלכות הלכתיות לטבעיות ישיבתנו בארץ

מטעם טבעיות זאת גם חייבים לקבוע מזוזה מייד כשנכנסים לבית בארץ ישראל, כי כאן דירת כל יהודי נחשבת כקבועה, טבעית ומובנת מאלה, לעומת חו"ל ששם רק לאחר שלושים יום נחשבים המגורים כקבועות.¹² בדומה לכך, מצווה משמחת לבנות ולחונך בית בארץ ישראל,¹³ לעומת בניית בית בחו"ל שעליה כותב בעל החתם סופר שיש להצטער.¹⁴

בדומה לכך מצאנו "ישיבת חו"ל אין נקראת ישיבה אלא ישיבת ארץ ישראל", ששם טבעי ליהודי לגור (רמ"מ כשר, תורה שלמה, בראשית לו, א). אומנם ביחס לדברים מסוימים יש 'דרגות שונות' וזמנים שונים של טבעיות היהודים בארץ, למשל: "היה בארץ ישראל ואמר גר אני, מקבלין אותו מיד, ובחוצה לארץ אין מקבלין אותו אלא אם כן היו עדין עמו" (מסכת גרים ד, ג), ומסביר הרמב"ם: "במה דברים אמורים, בא"י ובאותן הימים שחזקת הכל שם בחזקת ישראל, אבל בחוצה לארץ צריך להביא ראיה" (הלכות איסורי ביאה יג, ו).

רעיון דומה מופיע בתלמוד, כששואלת הגמרא מדוע תלמידי חכמים בבבל מצטיינים בבגדיהם (כמו שמצוי עד היום אצל רבני חו"ל), לעומת אלה שבארץ ישראל המתלבשים בפשטות? ומשיבים שם, משום שאלה שבבבל "אינן בני מקומן. דאמרי אינשי: במתא – שמאי, בלא מתא – תותבאי" (שבת קמה, ע"ב). ומפרש שם רש"י: "בעירי איני צריך להתכבד אלא בשמי שאני ניכר בו. במקום שאינה עירי, כבודי תלוי בשמלתי". יצוין שמדובר שם שאף בתקופת הגלות ארץ ישראל נחשבת לנו לבית.

בדומה ל"היזק ראייה" ואיסורי הצמדת חלונות בין שכנים,¹⁵ מדובר בשמחת הפרטיות והטבעיות, כי בבית צריכים 'להרגיש בבית'. הטבעיות הזאת בארץ נראית גם בהבטחת הקב"ה לאברהם אבינו: "קום התהלך בארץ לארצה ולרחה פה פה לארצה ולרחה פה פה לארצה" (בראשית יג, יז). מה הקשר כאן בין ההליכה בארץ לבין בעלות עליה? אלא בדומה למה שהעריבים רוגמים בכבישים, בכפרים ואפילו במדבריות, במטרה להדיר רגלי יהודים ולהראות בעלותם בשטח. כאמור, הטיול בארץ בבטחה, בשמחה ובטבעיות, היכן ומתי שרוצים, מעיד מי הוא בעל הבית.

גם בארצות החופש בגולה חסרה 'שמחה', כפי שכתבה עיתונאית שעלתה מאמריקה, ששם לא העזה לבקש מהעורך העלמה במשכורת, שמא יאשימו אותה בסטריאוטיפ של 'היהודי הקמצן'. כמי שגדל בארצות הברית,

¹² מנחות מד, ע"א.

¹³ ירושלמי, סוטה ח, ד. מובא להלכה ברמב"ם, הלכות מלכים ז, יד.

¹⁴ שו"ת חתם סופר, יו"ד קלח, כתב שהבונה בית חזק וקבוע בחו"ל נראה כמתייאש מן הגאולה, שאינו מתכנן לחזור לארץ ישראל, ח"ו.

¹⁵ בבא בתרא ב, ע"ב.

הנני יכול להעיד שגם שם ברוב המקומות קצת מביך להסתובב ברחוב עם כיפה, וקל וחומר באירופה. זה לא טבעי שבני מלכים יתביישו בזהותם, אך זה טבעי כשאתה לא 'בבית', בהתאם לכלל הסוציולוגי כי קיימת שנהא לשונה ("dislike of the unlike").

וכך גם להפך: טבעי שבמדינת ישראל, בארץ ישראל, ימי החופש מבוססים על הלוח שלנו (ואין צורך להשתמש בכל ימי החופש השנתיים עבור החגים היהודיים, כמו בחו"ל), ואפילו מבצעי השיווק ומערכות הפרסום בנויים סביב לחגיגה, ומוכן מאליו שיהיו מזוזות על דלתות משרדי הממשלה ותאריך עברי מתנוסס על מכתביהם, כי כאן קיים 'יתרון המגרש הביתי'.

פניות נפשית והזדהות עם התורה

חז"ל ציינו: "כיון שחרבה ירושלים, 'ערבה כל שמחה, גלה משוש כל הארץ'", גלות היא הפך השמחה (מדרש תנחומא בובר, פקודי ח, על פי ישעיהו כד, יא).

מסביר הרב קוק שאחת מתכליות הגלות הייתה להיות **עונש מתקן**, להסיח את הדעת מ'מסיחי הדעת' הרבים שהיו קיימים בהיותנו מדינה עצמאית על אדמתנו. עיסוק ה'יתר' ב'אידיאה הלאומית' – בכלכלה, ביטחון, מדיניות פנים וחופץ ושלל נושאים ארציים – הסיח את דעתנו מ'האידיאה האלוהית', והתיקון היה לעבור באופן זמני לקיצוניות השנייה, לעסוק בעיקר ברוחניות במובנה המצומצם והצר, הפך ה'דתי'.¹⁶

חשוב לציין גם תועלות נוספות של הגלות: היא מתוארת כ**עונש מרתיע** בפי התורה, וכן בפי הנביאים האחרונים, שעונש זה היה תלוי מעל ראשיהם בתקופות בית ראשון ושני. במשך 2,000 שנות הגלות תפקיד העונש היה גם לעורר תשובה וזעקה עבור הדורות שטרם תיקנו את המעוות, מבחינת "כל דור שאינו נבנה בימיו... כאלו החריבו" (מדרש תהלים בובר, קלו, ז).

תועלת שלישית של הגלות היא ההשפלה ושעבוד המלכויות.¹⁷ **ההכנעה**, כמו בשעבוד מצרים, תפקידה לחנך אותנו מתוך עול העבדות, לקבלת עול מלכות שמיים ועול מצוות מתוך ענווה. ללמדנו – בהיעדר גאווה לאומית, צבא ועצמאות – איך 'לקבל פקודות' ומצוות.¹⁸ כשהתרגלנו 'להילחם' ולפתור בעיותינו לא על ידי כוחנו, אלא על ידי דרכון, בריחה, תפילה וכניעה, רעיון הענווה והתלות בחסדי שמיים (והגויים) נצרב עמוק בתודעתנו.¹⁹

הצד השווה שבתכליות אלו הוא שמיקוד הגלות הוא **חיים ביראה**. לעומת זאת, "בְּשׁוֹב ה' אֶת שְׂיִבַת צִיּוֹן... [רק] אִזָּה יִמְלֵא שְׁחֹק פִּינוּ... (תהלים קכו, א-ב), וכך יש להבין, "אִם לֹא אֶעֱלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׁמֹחֲתִי" (שם קלו, ו).

¹⁶ הראי"ה קוק, "למהלך האידיאות בישראל", אורות, עמ' קב-קכח, כדברי הרמב"ם בהלכות דעות ב, ב. ראו בהמשך בגוף המאמר ליד הערה 29.

¹⁷ ויקרא כה, נה; שבת קנא, ע"ב; רמב"ם, הלכות תשובה ט, ב: "אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד"; הראי"ה קוק, עולת ראיה ב, עמ' רפח-רפט.

¹⁸ עולת ראיה, שם.

¹⁹ הרחבתי על כך: חלק מתפקידנו כ"בני בכורי ישראל" כולל את כל תכונות 'הבכור הקלאסי' שבספרי הפסיכולוגיה, שלא רק מאופייין בהצלחות יתר, לקיחת אחריות, יצירתיות ועוד, אלא גם כרוך בהאשמה עצמית מוגזמת, תכונה יהודית שהתחזקה מאוד בגולה, המחוברת לאותה לקיחת אחריות ('אורשת' ד [תשע"ג], א' שבת, "הפתרון לאנטי-שמיות ולהבנת הסגולה הלאומית הישראלית בעידן הגלובלי ואוניברסלי במשנת הרב קוק", עמ' 185-230).

יש בכך להעיר ליהודים רבים השוהים עד היום מרצון ובשמחה בנוחיות הגלות, שייתכן שמשוהו חסר בהגדרת השמחה שלהם.²⁰

אנו כבר השתחררנו משעבוד עול מלכויות זרות וחרדות הגלות, ברוך ה'. זכינו לעלייה תמידית ברמת החיים, והולכים ומתקיימים בנו דברי הרמב"ם (הלכות תשובה ט, ב): "נתאו כל ישראל... לימות המשיח כדי שינוחו ממלכויות שאינן מניחות להן לעסוק בתורה ובמצות כהוגן, וימצאו להם מרגוע וירבו בחכמה", "כדי שיהיו פנוים בתורה וחכמתה" (הלכות מלכים ומלחמות יב, ד). ריבוי הפנאי והטכנולוגיה הזמינה הרבו את כמות שיעורי התורה בכל אתר ואתר. לצד זאת, תחושת הריקנות למרות השגשוג הכלכלי מובילה לבירור המאפשר קיום חיי תורה מתוך הבנה והזדהות מלאה.²¹ במילים אחרות, בשמחה.

תפקוד הלאומיות הישראלית: להשתייך לגדלות

מי היה חולם שתוך דור אחד ישתנה המצב, ובמקום שיהודים רבים יסתירו בבושה ופחד את יהדותם, תתהפך המציאות שדווקא אלפי ורבבות גויים ירצו להתייחד! מי היה מאמין שעברנו מ'היהודי הנודד' והמסכן להיראות שוב כ"אתה בחרתנו מכל העמים... ורוממתנו". לא רק שאיננו בזויים עוד, אלא שממעמד היחיד חסר האונים מוגבל המשמעות, חזרנו לעין כול למעמד הכלל, "אור לגויים".

השתייכות היחיד למשהו גדול ונצחי כמו הלאומיות הישראלית בוודאי משמחת כל לב. בחו"ל מחשיבים את היהדות כ'דת', ודווקא ארצנו מבטאת את הפן הלאומי של ישראל, ובכך 'מכפילה' את היהדות. **המוסדות הלאומיים** תלויים הם בארץ ישראל: "שלוש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, להעמיד להם מלך, ולהכרית זרעו של עמלק, ולבנות להם בית הבחירה" (סנהדרין כ, ע"ב). אף סמיכה, הסנהדרין, קידוש החודש והלוח העברי הם רק בארץ ישראל.

זיקת ארץ ישראל ללאומיותנו נראית היטב במדרש ההלכתי (משנת רבי אליעזר, ג):

אפי' הנדויים [באיי הים, ש]צריכין לגשמים בתקופת תמוז, אינן שואלין את הגשמים אלא בעת שארץ ישראל צריכין להן. שאם תאמר: ישאלו בעת שהן צריכין להן, אפי' בימות החמה? נמצאו רואין את עצמן כאלו הן בארץ שלהן, אלא יהו רואין את עצמן [בחו"ל] כאלו הן באכסניא ולבם מכוון לארץ ישראל.

לכן "מי שהודה בארצו [יוסף] נקבר בארצו ומי שלא הודה בארצו [משה] אינו נקבר בארצו" (דברים רבה ב, ח) – למרות שמשוה מעולם לא היה בארץ ישראל, היה עליו ועל כל יהודי להזדהות עם העובדה שארץ ישראל היא ארצו הלאומית.

²⁰ הרחבתי על כך: א' שבט, "כדאי שנפסיק לראות את הגלות כאלטרנטיבה", "צוהר" כד (חורף, תשס"ו), עמ' 55–66.

²¹ באופן אירוני, אפילו הכפירה תורמת למגמה זאת, כי היום הדמוקרטיה והחופש לעזוב את הדת מביאים לכך שמי שכן בוחר לשמור מצוות, עושה זאת לא מתוך שטחיות או לחץ משפחתי וחברתי, אלא מתוך רצון, הבנה והזדהות אמיתיים, כפי שכתב הראי"ה קוק, "הדור", עקבי הצאן, עמ' קיא.

עם ישראל רק נחשבים ל'קהל' בארץ ישראל, ולכן מתחשבים רק בתושבי הארץ לחישוב אם 'רוב העם' חטא.²² מטעם זה אומרים הלל רק על נס שבארץ ישראל, כי רק כאן הוא נחשב לנס לאומי ולא לנס מקומי.²³ רבים מברכים את הברכה "ברוך חכם הרזים" רק אם יש 600,000 יהודים בארץ ישראל, המספר הלאומי במקום הלאומי.²⁴

מעבר למובן הפשוט המוזכר בזהר שבתחילת דברינו, שזיווג ישראל עם הקב"ה בביתו בארץ ישראל הוא פן חשוב בקבלה ובטבעיות, הרעיון מחובר גם עם העיקרון המרכזי שאומרים המקובלים לפני קיום המצוות, "לשם ייחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה": "זהו עומק הרצון של יחוד קוב"ה ושכינתיה... כי אני ה' שוכן בישראל. ואור חכמה זו... אינה מתגלה בהדר גאונה כי אם בארץ ישראל, ע"כ רק הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה [כתובות קי, ע"ב]. ומי כעמד ישראל גוי אחד בארץ [שמואל ב ז, כג] – דוקא" (הרא"ה קוק, שמונה קבצים ח, רנה).

תורת חיים והרמוניית שמיים וארץ

הייחוד המוחלט והמקיף הזה של "אין עוד מלבדו", של איחוד שמיים וארץ ושאין מקום ריק מה' ("לית אתר פנוי מיניה"), הוא מרכזי ביותר במשנתו של הרב קוק. הרב הנזיר זצ"ל אף סיכם את כל כתבי רבו בכותרת "האחדות הכוללת", והרמ"צ נריה הדגיש "איחוד (אפילו!) ההפכים". הרמוניה היא נעימה ומשמחת באופן אובייקטיבי.²⁵

ארץ ישראל תופסת מקום מרכזי בנקודה זאת, "אפילו שיחתן של בני ארץ ישראל תורה" (ויקרא רבה לד, ז). הרעיון מתבטא במה שכבר הערנו במבוא: בדור שיבת ציון, הדגש כבר צריך להיות על עבודת ה' של 'לכתחילה', כלומר, עבודה בשמחה ובגדלות המקיפה את כל החיים.

כך טורח מרן הרב קוק זצ"ל לחדד את ההבדל הזה בין עבודת ה' בחו"ל לבין העבודה בשמחה שבארץ ישראל, באיגרת לתלמידו הצעיר הר"מ חרל"פ זצ"ל, שגדל בדרך הסיגופים ביישוב הישן בירושלים (אגרות הראיה א, פח):²⁶

ולמען ה' שתהיה עבודתו רק בשמחה, בלא שום עצבות ודאגה כלל וכלל. לנו יושבי חבל הנעים [ארץ ישראל],²⁷ וק"ו יושבי עיה"ק, ראוי לשמח בעושינו... ביותר, ולעורר ע"י שמחתנו שמחת ד'... ולמע"ה [ולמען ה'] שלא להכביד עליו שום דבר יותר מכח הבריאות, כי זאת היא רק עצת היצר, ולא אותי קראת [יעקב כי יגעת בי ישראל]²⁸ וגו', כי אם לתן מרגע לגוף והרחבה לנפש, ויפה שעה אחת של תורה ועבודה במנוחה מאהבה מכמה ימים של קדרות.

²² בהקשר של הבאת פר העלם דבר במקום חטאות של יחידים. רמב"ם, הלכות שגגות יג, ב.

²³ מגילה יד, ע"א; תלמידי רבנו יונה, ברכות ח, ע"א, בדפי הר"י.

²⁴ רמב"ם, הלכות ברכות י, יא; וכן אצל ר' יוסף רוזין ("הרוגזיבור") בצפנת פענח, שם.

²⁵ הרב דוד "הנזיר" כהן, מבוא לאורות הקודש, ירושלים תשכ"ד, עמ' 18–19. השוו לרב משה צבי נריה, "הוא", גיליון זיכרון לציון חמש שנים לפטירתו של הרב קוק, הצופה ג' באלול ת"ש, עמ' 10; ב' איש שלום, הרב קוק – בין רציונליזם למיסטיקה, תל אביב תש"נ; צ' ירון (זינגר), משנתו של הרב קוק, ירושלים, תשל"ד, עמ' 100–103; וא' רוזנק, הרב קוק, ירושלים תשס"ז, עמ' 280, שסיכמו בכותרת שונה במקצת: "איחוד ההפכים".

²⁶ הניסוח של הר"מ חרל"פ בהמשך יצא לאור בשנת תר"פ. ראו גם באגרות הרא"ה א, עג, עם התייחסות מפורשת לדרכו של רבו הקודם של הר"מ חרל"פ, הרב צבי מיכל שפירא.

²⁷ תהלים טז, ו; קה, יא.

²⁸ ישעיהו מג, כב. ראו אורות הקודש ג, עמ' עה, שדרש הרב זצ"ל שם את הפסוק בהרחבה בכיוון דומה.

כך מרחיב הרב גם במקום אחר ("הדור", עקבי הצאן, קיד-קטו) :

שם... [בגלות] אי אפשר לשאוף לחיים מלאים, כי החיים החברותיים והלאומיים מורעלים ברעל אויר ארץ העמים... שהאוויר הזה עצמו הוא מזהם את הלב והמוח הישראלי, מחלישו ומטמטמו, על כן רק דרך הכבישה הכללית היא הדרך היותר אפשרית... שמה.

אבל לא זאת היא תורת החיים הנצרכת לדור של עקבא דמשיחא, שהיא מוכרחת להמשך מארץ החיים ממקום בית חיינו... הכוחות נתעוררו... אין בשום אופן אפשרות להכניעם בדרך כבישה, כי אם לרוממם ולשגבם, ולהראות לפנייהם את הדרך של האורה...²⁹

כדי להבין את המשל שהביא על "הדרך של האורה" לעומת חשכת הגלות, ניתן לצייר בדמיוננו חדר חשוך, שבו הריטים וחפצים יפים רק מפריעים ומכשילים. כך בתורת חו"ל – העיסוק בחומר ובחיים המורכבים עלול להפיל ולהביא להתבוללות. עדיף שם לעסוק בתורה הפשוטה ותו לא, ולא להסיח את הדעת עם החול. לעומת זאת, בחדר מואר, כלומר בארץ ישראל, הריטים והחומריות מוסיפים יופי כהרמוניה של הגוונים השונים המרכיבים את צבעי הקשת של אותו אור.

בארץ ישראל המצב הוא שהבשר של הגוף הישראלי קדוש ממש כקדושת הנשמה, ואין צורך להרגיז את הגוף ממנוחתו הטבעית. אפילו צדיקים וגדולי הדור חיים חיי חול, כי כאן גם החול הוא קודש.³⁰

וכך כותב הרב קוק בעין אי"ה (שבת ב, סח) :

תוכן החיים השקטים והשלמים... שאפילו אנשי קודש... גם הם יוכלו להכניס בנפשם בלא שום התנגדות... גם את כל ההנהגה הנאותה לחיים מסודרים, וגם את כל העונג הראוי הטבעי לאדם... ולא יעיק דבר מזה אל התעלות הקדושה... הנפש... יכולה ליתן לכל דבר את חוקו הראוי... אבל בזמן הגלות... אי אפשר כמעט שתימצא נפש שלימה ובריאה בתכלית. ע"כ הנטייה אל הקצוות היא תולדה מוכרחת... שבהכרח נעשה המצב הרוחני והחומרי סותר זה את זה.

במישור המעשי, הרב קוק מציין שבארץ ישראל אף התחום הלכאורה 'ארצי' ביותר, תרתי משמע,³¹ הוא מלא קדושה: "העם אשר הנושא שלו כולו הוא קדש קדשים, וארצו, ושפתו, וכל ערכיו כולם קודש הם, כי הוא כולו ממלא את ביטוי הקודש של כל האנושיות וכל היקום שלו... הרי גם חקלאותו כולה היא ספוגת קודש" (מאמרי הראי"ה, עמ' 179).

אכן דברי הרב נקלטו היטב באוזני תלמידו המובהק הרי"מ חרל"פ, ומנוסחים יפה בקונטרס שלו "טובים מאורות", שהוציא לאור כעבור 12 שנה, כתשובה למתקיפים את הרב זצ"ל על דבריו בשבח ההתעמלות שעושים צעירי ישראל היום בשריריהם הקדושים בארץ ישראל³² (טובים מאורות, עמ' 6-8) :

²⁹ ראו לעיל בגוף המאמר ליד הערה 16, על משל האור והחושך.

³⁰ הראי"ה קוק, אורות, עמ' קעא.

³¹ ראו יבמות סד, ע"א, שעתידין כולם "לעמוד על הקרקע" ולעסוק בחקלאות, על אף ש"אין לך אומנות פחותה מן הקרקע". עסקתי ביישוב הסתירה לכאורה במאמרי "יבול החקלאות – מידות טובות: בעקבות ר' אלעזר בן פדת, וכתיקון לחטא אדם וחוה", א' שבט, באר מים חיים – בארות בנגב, תשע"ו, עמ' 90-113.

³² ראו בהמשך הערה 35.

היו לנו ימים אשר כל יסוד הדרכת העבודה היה מכוון... רק אל **הכנעת הרע** והדכאתו... ונעזרו הרבה ברבוי הנזירות וההרחקה מסערת החיים... אבל... זה היה בתור הוראת שעה... **בגלות ובחול**, מקום טומאת אוריה וגושה של ארץ העמים לפני התגלותו של התחלת קץ המגולה,³³ שהיא נהירת ישראל לארץ ישראל לשם גאולה ובנין... אבל לא כן עתה שהננו שבים לארץ חמדתינו לשם תקומת גאולה, לנחלה זו שחיי נשמות אור ארצה ובכל נשימה... מריחים את ריח הקודש... משדה אשר ברכו ד'... אי אפשר להסתפק עוד בדרכי כבישה והכנעת הרע לבד, כי אם דוקא להכשיר את עצמנו גם לידי ההדרכה העליונה המביאה לידי ביטולו של הרע ואפסיותו...

ע"י ההכרה הבהירה שאין למו [לרע] כל מציאות... שבכל מגמה לגלות חפץ הקדושה לכלה ולהתם בזה את כל הצללים, למלא מקומם באור הבהיר...

כלומר, החזרה לארץ ישראל מעוררת מחדש את 'תורת החיים', שאיננה מתמקדת בכיבוש הרע אלא בגילוי האור. בארץ החיים יש לאור יתרון של **'המגרש הביתי'**. כך גם משמעות הכינוי 'ארץ חיים': **"וְנָתַתִּי צְבִי בְּאֶרֶץ חַיִּים"** (יחזקאל כו, כ), ותרגם יונתן, **"ואתן חדוא בארעא דישראל"**.

בנוסף לשבח ההתעמלות שעושים צעירי ארץ ישראל, בהזדמנות אחת אף אמר הרב קוק זצ"ל למנהל תנועת 'מכבי':³⁴

השקפתי על ההתעמלות נתפרסמה זה מכבר³⁵ **ולא שיניתי אותה**. יש בה הרבה אידיאליות, עלינו להשיב לעמנו את גבורת גבורייהודה הנחוצה לנו לבנין האומה וארצה. דעה משובשת היא הדעה המתנגדת לספורט. דעה זו אינה מתאימה לחיים ולמציאות, הן אנו אומרים **"מלך חפץ בחיים"**. ולכן עלינו להלחם נגד כל המכשולים שבדרכנו, עלינו לחזק את כוחותינו ולאמצם לבנין האומה.

השמחה בריבוי המצוות

כשם שאנו מברכים "שהחיינו" על שמחת המצווה בבואה, פסוקים רבים מקשרים בין המצוות לבין השמחה. **"פְּקוּדֵי ה' יִשְׂרָיִם מְשֻׁמְחֵי לֵב"** (תהלים יט, ט), **"רִנְּנוּ צְדִיקִים בַּה'** (שם לג, א), ועוד. כותב הרמב"ם:³⁶

השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שצווה בהן, עבודה גדולה מאוד היא וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להיפרע ממנו, שנאמר: **"תחת אשר לא עבדת את ד' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל... ואין הגדולה והכבוד אלא לשמוח לפני ד' שנאמר "והמלך דוד מפזז ומכרכר לפני ד'".**

³³ סנהדרין צח, ע"א, ורש"י שם: **"כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרב הקץ, ואין לך קץ מגולה יותר"**.
³⁴ עיתון דואר היום, ל' בתשרי תרפ"ז, עמ' 4, כפי שמוסר שם יוסף יקותיאל (תרנ"ז-תשמ"ג), מראשוני פעילי הספורט בארץ, על סיכום פגישתו עם הרב הראשי שביקש ממנו למנוע משחק כדורגל בשבת.

³⁵ ראו שמונה קבצים א, תשטז, שנכתב ביפו לפני שנת תרע"ד: **"ההתעמלות שצעירי ישראל עוסקים בה בארץ-ישראל לחזק את גופם בשביל להיות בנים אמיצי כח לאומה, היא משכללת את הכח הרוחני של הצדיקים העליונים... ואין גילוי אור אחד עומד בלא חברו כלל"**; אורות עמ' פ. הרחבתי על אותה פסקה: א' שבט, **"הרצ"ה כממשיכו של הראי"ה בנושא הגבורה הפיזית והצבאית"**, שמעתין 184 (שבט תשע"ג), עמ' 149-174.

³⁶ משנה תורה, הלכות שופר וסוכה ולולב ח, טו, על פי דברים כח, מז, ושמואל ב ו, טז; אגרות הראי"ה א, לה.

על כן כשמדגיש המהר"ל שרוב (!) תרי"ג המצוות מתאפשרות רק בארץ ישראל,³⁷ נגלית לנו סיבה נוספת לעבודת ה' בשמחה בארצנו. כך מסביר בעל התורה תמימה את הביטוי "ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה",³⁸ בדומה למה ש"תלמוד תורה כנגד כולם" (פאה א, א), כי רק שניהם – ידיעת התורה והימצאותנו בארץ ישראל – מאפשרות יחד את קיום שאר המצוות,³⁹ וממילא את מצוות השמחה.

משה רבינו לא נתאווה להיכנס לארץ רק כדי לאכול מפירותיה, על אף קדושתם⁴⁰ – אלא למטרת ריבוי המצוות.⁴¹

לא מדובר רק בתוספת סדרי זרעים, קדשים וטהרות, אלא גם במצוות לאומיות כמו מלחמת מצווה, "עבודת עם ישראל"⁴² בפוליטיקה ובחברה, ואפילו הליכת ד' אמות חדשות.⁴³

אף העיסוק המקצועי היומי בארץ איננו רק הכרח לצורך הפרנסה, אלא הוא מהווה 8 שעות ביממה של בניין ויישוב ארץ ישראל, "שלא נעזבה... לשממה".⁴⁴ ובדומה למצוות סוכה,⁴⁵ בארץ ישראל אפילו אדם שישן במיטתו מקיים בכל רגע מצוות עשה דאורייתא נוספת. מדובר בכמות אדירה של מצוות המשמחות כל לב ישראלי!

כל זה מסביר את דברי בעל ספר החרדים (נט), המביא את עניין השמחה סמוך לציון כי ישראל מקיימים מצוות יישוב הארץ בכל רגע ורגע:

וכתב רמב"ן במנין תרי"ג מצוות, מצות ישיבת ארץ ישראל, **כל עת ורגע** שהאדם בארץ ישראל הוא מקיים המצוה הזו, **וידוע שעיקר שכר המצוה על השמחה הגדולה שבה**... אם כן, צריך היושב בארץ ישראל להיות **שמח תדיר במצותו התדירה באהבתו אותה**.

עם זאת, עיקרן של המצוות אינו בכמותן, אלא באיכותן ובתועלת הרוחנית והאלוהית והקדושה שבהן. מסביר הרמב"ן⁴⁶ ש"ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות", משום שרק בה מתקיימת האיכות (!) האמיתית של המצוות. מצוות בחו"ל הן רק כעין תרגיל כדי שלא נשכח כיצד לקיימן כשנחזור לארץ. וכך עולה גם מפשט הפסוקים עצמם, שאיכותן המלאה והמקורית של כל המצוות 'תלויה בארץ'.⁴⁷

בכלל החיים הישראליים הטבעיים הם חיים של קדושה, שהיא גם תוצאה מאותו ריבוי המצוות בכמותן ובאיכותן, "אשר קידשנו במצוותיו".

³⁷ מהר"ל, גור אריה, בראשית א, א.

³⁸ לעיל הערה 9.

³⁹ ר' ברוך הלוי אפשטיין, תורה תמימה, דברים יב, קיד.

⁴⁰ ר' יואל סירקיס, בית חדש (הב"ח), אורח חיים, רח; חתם סופר, סוכה לו, מובא בהמשך.

⁴¹ סוטה יד, ע"א.

⁴² על פי דברי הימים ב (לה, ג): "עבדו את ה' אֱלֹהֵיכֶם וְאֵת עֲמֹן יִשְׂרָאֵל", ואין בכך שום חשש שיתוף, חלילה, כי "אורייתא וקב"ה וישראל חד הם" (זוהר ג, עג, ע"א).

⁴³ משנה ברורה, אורח חיים רמח, כח.

⁴⁴ לשון הרמב"ן, הוספות לספר המצוות, עשה ד.

⁴⁵ הגר"א (הגאון מוילנה), מובא אצל תלמידו ר"ה משקלוב, קול התור עמ' תע.

⁴⁶ פירוש הרמב"ן על התורה, ויקרא יח, כה, על פי הספרי.

⁴⁷ עיין למשל דברים ה, כח: "וְאֵתָהּ פֶּה עֹמֵד עִמְדֵי וְאִדְבָּרָה אֵלֶיךָ אֵת כָּל הַמִּצְוָה וְהַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר תִּלְמַדְם וְעָשׂוּ בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ"; שם, ו, א: "וְזֹאת הַמִּצְוָה הַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר צָוָה ה' אֱלֹהֵיכֶם לְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ".

השמחה היא מסגולות הארץ

מצאנו גם שבין הסגולות של ארץ ישראל המשפיעות על רוחניותו של האדם, נמצא גם תחום השמחה. כותב הרב קוק:⁴⁸

הלב מתגעגע אחרי ההשגה של ארץ ישראל, אחרי האמונה של ארץ ישראל, אחרי הקדושה של ארץ ישראל. איה לוקחים את השמחה של ארץ ישראל, את השלוח הפנימית של ארץ ישראל, את הדבקות של ארץ ישראל, את האמת של ארץ ישראל, את העז והאמץ של ארץ ישראל, את הבטחון של ארץ ישראל?

הזכויות המשמחות של הארץ

חז"ל מפליגים בזכויות רבות נוספות של תושבי ארץ ישראל, שבוודאי משמחות בפני עצמן. בנוסף לעצם קבלת הארץ הטובה ביותר,⁴⁹ תושבי ארץ ישראל זוכים לאלוהים,⁵⁰ לשכינה,⁵¹ לעול מלכות שמיים,⁵² לעולם הבא⁵³ אפילו למי שרק הולך בה,⁵⁴ לתחיית המתים,⁵⁵ לכפרת עוונות אפילו של רשעים,⁵⁶ לחוכמה,⁵⁷ לאריכות ימים,⁵⁸ לפירות מלאים ויטמינים של קדושה⁵⁹ המבשילים מוקדם⁶⁰ ומכפרים על פרי הבטן,⁶¹ לנכסים מבורכים,⁶² ואף למים ברוכים.⁶³

בין המידות הטובות שזוכים בהן תושבי הארץ בעולם הזה, נכללת גם הזכות להיות אנשים העוסקים בכל דבר בשעתו הנכונה,⁶⁴ ובכלל שווים כפול מתושבי חו"ל.⁶⁵

אם כל אלה לא משמחים, מה כן משמח!?

⁴⁸ הראי"ה קוק, חדריו, "השמחה של ארץ ישראל", עמ' קסח-קסט; ארץ חפץ ה, יא.

⁴⁹ שמו"ג, ח; דברים ח, ז; וראו בראשית רבה לט, כד.

⁵⁰ כתובות קי, ע"ב.

⁵¹ ילקוט שמעוני דברים, רמז תתקנז.

⁵² ספרא, בהר ה.

⁵³ כתובות קיא, ע"א.

⁵⁴ שם; שוחר טוב, משלי יז.

⁵⁵ בראשית רבה עד, א.

⁵⁶ מסכת גרים ד, ה; ספרי דברים לב, מג; כתובות קיא, ע"א; מדרש שוחר טוב, ה; בראשית רבה עו, ב.

⁵⁷ בראשית רבה טז, ז; אבות דר' נתן כה.

⁵⁸ ברכות ח, ע"א.

⁵⁹ ראו לעיל הערה 40.

⁶⁰ ספרי, דברים לב, מג.

⁶¹ דברים רבה ג, ז.

⁶² בראשית רבה עד, א.

⁶³ במדבר רבה כג, ז.

⁶⁴ בראשית רבה לט, י.

⁶⁵ כתובות עה, ע"א.

מבחנים מעשיים

בנוסף להשלכות האימוניות והרעיוניות שראינו עד כה, נראה עכשיו שיש למעבר לעבודת ה' של שמחה בארץ ישראל גם השלכות מעשיות. אין ספק שהשמחה ותועלותיה מתעצמות בזיהוי ובהערכת התועלות שבה וניצולן עד תומן.

החידוש הגדול ביותר של השמחה בתורת החיים של ארץ ישראל הוא השינוי בתפיסת החיים הנורמטיביים והאידיאליים של עם ישראל והיהודי הפרטי.

כבר הזכרנו לעיל שהחתם סופר עומד על כך שאבותינו בתנ"ך לא למדו תורה כל היום אלא עסקו גם ביישוב הארץ, משום שבחז"ל יש בעיסוקי חול משום ביטול תורה – "וכל שמרבה העולם יישוב, מוסיף עבודת ה' חורבן", אך בארץ ישראל יש בכך מצווה (חידושי חתם סופר, סוכה לו).

לתורת חיים כזאת יש השלכות גם על החיים הלאומיים. מסביר הרב קוק (אורות, עמ' קע):

האחדות המגולה של העולם המוסרי, הרוחני והשכלי, עם העולם החומרי, המעשי, הטכני והחברותי, מתבטאת בעולם ע"י ישראל, וסגולתה של ארץ ישראל היא לכוון בעולם גילוי אחדות זו, הנותנת פנים חדשות לכל התרבות האנושית, לכל תפקידיה.

כדי להשפיע על אומות העולם ולהיות "לאור גויים",⁶⁶ לא די שיהיו בישראל תלמידי חכמים, אלא חשוב שיהיו גם אומנים, מדענים, בימאים וכדומה (אורות, עמ' קד, על פי דברים ד, ו):

למלואה של שאיפה זו צריך דוקא, שצבור זה יהיה בעל מדינה פוליטית וסוציאלית וכסא ממלכה לאומית, ברום התרבות האנושית, עם חכם ונבון וגוי גדול, והאידיאה האלהית המוחלטת מושלת שמה.

כלומר, עצם הדמות של היהודי האידיאלי משתנה בתורת החיים המשמחת של ארץ ישראל: בנוסף להיותו תלמיד חכם, עליו לשאוף להיות כמו דוד ושלמה, שהיו גם לוחמים, מנהיגים לאומיים ובינלאומיים, משוררים ועוד.

הדברים קשורים בעליל למה שהורונו, "אין השכינה שורה מתוך עצבות... אלא מתוך שמחה של מצוה" (שבת ל, ע"ב), וכן כתב הרמב"ם במורה נבוכים (ב, לו) שסיבת הסתלקות הנבואה בגלות, היא מפני שאין שם שמחה. אפילו יציאה קצרה כמו של יונה הנביא מספיקה להשבתת השמחה והנבואה.⁶⁷

אומנם בפשטות אין לנו היום נבואה,⁶⁸ אך גם חשיבה והשגה ברורה במיוחד – שאלה זוכים תושבי הארץ – משנה את פני הלימוד, משום ש"אורא דארץ ישראל מחכים" (בבא בתרא קנח, ע"ב),⁶⁹ וממילא "אין תורה כתורת ארץ ישראל" (בראשית רבה טז, יד), ותלמידי החכמים שבארץ ישראל מעמידים את התורה על בוריה (סנהדרין

⁶⁶ ישעיהו מב, ו; מט, ו.

⁶⁷ מכילתא שמות בא, יב, על פי יונה א, ג.

⁶⁸ למרות שמעיר הרמב"ם (מורה נבוכים ב, מה) על פי פסוקים רבים בעיקר מספר שופטים, שהדרגה הראשונה של נבואה היא גבורה של מסירות נפש, שיתכן שכבר קיימת היום בצה"ל, בדומה למעשה של רועי קליין הי"ד. הרחבתי על כך במאמרי על הגבורה (לעיל הערה 35).

⁶⁹ ראו לעיל הערה 57.

כד, ע"א). הרמב"ן אף הכריע זאת להלכה ולמעשה (!) כשיטה מסוימת, והביא כטעם את העובדה שהוא עצמו גר בארץ ישראל.⁷⁰

רבים וטובים הרחיבו על הבדלים רבים נוספים בין גישת התלמוד הבבלי לבין גישת התלמוד הירושלמי.⁷¹

כמו בלימוד תורה, להשראת השכינה ולחיבור עמה דרך השמחה יש תפקיד גם בתפילה. הפשט של "עבדו את ה' בְּשִׂמְחָה" (תהלים ק, ב) מתייחס לקורבנות, שהם תלויים בקדושת הארץ וירושלים, אך גם בימינו, כשהעבודה שבלב היא תפילה, הרעיון ממשיך.

כך מצאנו ש"שלוש עשרה לשונות נקרא תפלה, זעקה... נקראת 'רינה'" (ילקוט שמעוני דברים, תתיא, על פי ירמיהו ז, טז). וכדברי שלמה המלך, "לְשִׁמְעֵ אֶל הַרְנָה וְאֶל הַתְּפִלָּה" (מלכים א ח, כח). רינה היא גם תפילה וגם שמחה.

ניתן להסביר בהתאם שכשם שארץ ישראל מרבה את השמחה, כך גם לתפילה בארץ ישראל יש משמעות מיוחדת. לא רק שמתפללים לכיוון ארץ ישראל, ובתוך הארץ לכיוון ירושלים וקודש הקודשים (כתמצית ורמה גבוהה יותר של קדושת ארץ ישראל – קדושת מקום),⁷² ולא רק שכאן התפילות עולות ישירות לה' ללא תלות במלאכים,⁷³ אלא שהרינה של התפילה מתייחדת בארץ השמחה.⁷⁴

בדומה לכך מסביר הרב קוק גם את טעם האיסור של טומאת מת לכהנים, ושהפרישה משמחת החיים, המתאימה לגלות, היא ניתוק זמני מהגוף ומהארציות, כמו שחולה דורש לפעמים תרופות מרות (פנקס יג, כה; ובדומה לכך מאמרי הראי"ה, עמ' 235):

טעם איסור טומאת מתים בכהנים, מפני שהם מורי העם ומרוחם נאצלת ההשפעה על הסגנון המוסרי. והמוסר שבתורה הוא מיוסד על אהבת החיים, שהרי מצינו אפילו במשה רבינו ע"ה שבקש והתפלל על החיים, והיינו שהתשוקות הטבעיות הטהורות הן הן השלמות מצד עצמן, וכן אהבת החיים... והמוסר שממנו יוצאת שנאת החיים יתכן להיות רק בתור רפואה מרה הניתנת לפעמים למחלה רעה שלא תתגבר, אבל אין זה היסוד הקבוע שבאורח החיים.

אומנם כבר הציעו הראשונים טעמים שונים ומגוונים למה שגזרו רבנן על חו"ל – "טומאת ארץ העמים", האוסרת יציאת כהן מארץ ישראל – אך יש בדברינו על הזיקה שבין עבודת ה' בשמחה לבין ארץ ישראל אפשרות נוספת להסביר את טעם ריבוי הטומאה בחו"ל.⁷⁵

⁷⁰ רמב"ן, מלחמות ה', ראש השנה ז, ע"א בדפי הרי"ף, "ר' זירא בתרא ואיהו עדיף למפסק כוותיה דאורא דא"י אחכמיה טפ"י. הרחיב על כך ידידי הר"ן גוטל, "חדשים גם ישנים", ירושלים תשס"ה, המוקדש למשמעות השפעות מטה-הלכתיות בפסיקה של הרב קוק בהשוואה לפוסקים אחרים שבדורו.

⁷¹ ראו אצל מו"ר הר"א ולדמן, "הברכה בתלמודה של ירושלים", שם עולם – קובץ זיכרון לתלמידי ישיבת קריית ארבע שנפלו במלחמת יו"כ, חברון תשל"ז, עמ' 562–567; ר"א קשת, אמרי במערבא, חמ"ד תשס"ט; ידידי ר"א בלס, בשורת הירושלמי, ירושלים תשע"ד.

⁷² משנה כלים א, ו–ט.

⁷³ רמב"ן, פירוש על התורה, ויקרא יח, כה.

⁷⁴ שמעתי שהרב יצחק הוטנר זצ"ל הקפיד להתפלל מנחה שוב כשהגיע לארץ ישראל, משום שהדבקות המיוחדת והתוכן האמיתי של התפילה מתבטאים דווקא כאן.

⁷⁵ כפי שכתב הרי"מ חרל"פ, לעיל ליד הערה 32.

דוגמה מאלפת ונפקאמינה יומיומית היא המנהג הנפוץ ברוב ערי ארץ ישראל לעלות לדוכן לברך **ברכת כוהנים** **בכל יום**, וזאת בשונה מהנהוג לרוב בחו"ל:⁷⁶

ואני אומר כי הטעם שחשבו הם לטפל הוא עיקר כי מחמת ביטול מלאכה לעם שבאלו הארצות שהכהנים והעם טרודין במחייתן בגלותן... **ואינם שרוים בשמחה** ולכן אין נושאים כפיהם ביום שיש בו ביטול מלאכה לעם? ואף בשבת אינן נושאים כפיהם מפני שטרודים במחשבתם והרהורים על מעשה ידיהם שעברו ושעתידים להיות, וינוח גופם קצת מעמלם, **ואינם שרוים כל כך בשמחה כמו ביו"ט** שנאמר בו 'ושמחת בחגך'. ולכן נשתרבו המנהג שלא לישא כפים כי אם ביו"ט, כן נראה לי.⁷⁷

הר"ש גנצפריד בספרו קיצור שלחן ערוך (ק, א) המשך לתאר גם פרטים של מנהגים נוספים שם לגבי יום כיפור, ומסביר מדוע נהגו כך דווקא במוסף ולא בשחרית:

וביזה"כ יש בו משום שמחת מחילה וסליחה, וטוב לב הוא יברך, מה שאין כן בשאר ימים אפילו בשבתות השנה שטרודים... ואפילו ביו"ט אין נושאים כפיהם אלא בתפלת מוסף שיוצאין אח"כ מביכ"נ וישמחו בשמחת יו"ט.

על פי האמור, הזיקה בין ארץ ישראל לבין עבודת ה' בשמחה מבארת מדוע רק בה כולם נושאים כפיים בקביעות.

כך גם לגבי **מצוות שמחת יום טוב**, שעליה נאמר: "ליהודים הייתה אורה ושמחה" – זה יום טוב, וכן הוא אומר 'ושמחת בחגך' (מגילה טז, ע"ב, על פי דברים טז, יד). כבר ראינו שמטעם זה מסוגלים ביום טוב לברך ברכת כוהנים עם השמחה הדרושה אף בחו"ל. ברם בכל זאת יש הבדל ברמת השמחה האפשרית בחו"ל מאשר בארץ, וכך נאמר בפסיקתא דרב כהנא (יד, ד, המכונה "שמעו") וכן בשיר השירים רבה (א, ה):

מי גרם לי שאהא משמרת שני ימים טובים בסוריא? על שלא שמרתי יו"ט אחד כתיקונו בא"י. סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שנים, ואיני מקבלת שכר אלא על אחד. ר' יוחנן קרי עליהו: וגם אני נתתי להם חוקים **לא טובים!** [יחזקאל כ, כה].

הרינו רואים שבנוסף לטעם הידוע והמפורש בחז"ל **ליום טוב שני של גלויות** (ביצה ד, ע"ב), מתווסף כאן גם פן רעיוני. דוגמאות אלה ורבות אחרות מעידות כי לשמחה שבה אנו שרויים בארצנו השלכות הלכתיות מובהקות.

יש בכך להציע הסבר לנפקאמינה נוספת לגבי **ברכת שהיינו בברית מילה**.

כמו בברכת כוהנים ושמחת יום טוב, אף כאן דורשים חז"ל שקיימת זיקה מיוחדת בין השמחה לבין מצווה זאת, "ליהודים הייתה... [ששון – זו מילה" (מגילה, שם). אכן פוסק הרמב"ם (ברכות יא, ט) שנוהגים לברך "שהיינו" על "מצוה שאינה תדירה ואינה מצויה בכל עת, שהרי היא דומה למצוה שהיא מזמן לזמן, כגון מילת בנו ופדיון הבן", וקל וחומר במצווה משמחת המכונה "ששון".

אומנם בדומה לברכת כוהנים, אף כאן התפלאו הראשונים מדוע לא נהגו כן בחו"ל, ואף הציעו תירוצים רבים להלום את הנוהג, כגון משום צער דינוקא⁷⁸ וכדומה. אומנם, בניגוד לכלל הקבוע שאשכנזים נוהגים כדברי

⁷⁶ הרי"מ טוקצ'ינסקי, ספר ארץ ישראל, ב, א. אומנם כידוע, יש קהילות מעדות המזרח הנושאות כפיהן כל יום בחו"ל, אך עליהן אין להקשות, שהרי הן נוהגות לפי ההלכה וההיגיון הפשוט.

⁷⁷ רמ"א, דרכי משה, אורח חיים קכח, כא; הגה על השלחן ערוך שם, מד, על פי דברים טז, יד.

⁷⁸ ראבי"ה, שבת רפט.

הרמ"א, העיד הרי"מ טוקציינסקי שנוהגים בארץ ישראל שגם אשכנזים מברכים "שהחיינו" בכל ברית, כפסק הרמב"ם וכאשר הנהיג הב"י בארץ ישראל.⁷⁹ אפילו מברכים כאן שהחיינו פעמיים על תאומים.⁸⁰

ייתכן להציע על פי כל מה שראינו, שהטעם שמברכים "שהחיינו" בארץ ישראל וסביבותיה דומה למה שנוהגים בארץ ישראל וסביבותיה לשאת כפיים בכל יום. כבר ראינו שלשתי המצוות הללו יש זיקה מיוחדת לשמחה, ולכן בארץ ישראל, היכן שמדרגת עבודת ה' בשמחה מובלטת ביותר, ניתן לברך כל יום את ברכת הכוהנים, ולברך שהחיינו על המילה, וכן במקומות הקרובים שנגררים אחריה ומושפעים ממנהגיה.

סיכום

למעשה, כל הרעיונות והנקודות שהזכרנו מתחברים למכלול אחד של תמונה מורכבת אך הרמונית, של עבודת ה' בשמחה בארץ ישראל. השמחה קשורה למצוות ולחיים הטבעיים הישראליים, בהיותנו שלמים באיחודנו עם איבנידודנו, בביתנו בארץ חמדתנו עם רעייתנו, וזוכים לחיות תורת חיים איפה שאפילו העפר והאבנים, הפירות והעצים הם קדושים.

במידה מסוימת, זכו לכך היחידים שדרו בארץ ישראל אפילו בתקופה שרוב ישראל היו בגלות. אך כל שכן בתקופת הגאולה כשהננו גם מסובבים בקדושה בכל פינה של עם הקודש סגולת העמים, גור אריה יהודה, עם צבא ה' ולשון הקודש, הכל מתאחד – גם קב"ה ושכינתיה, ואף העקרה צוהלת בקיבוץ בניה בשמחה. קל וחומר כשברוך ה' אנו כבר לא בורחים מחרדות הגלות ויראת הגויים, והעלייה ברמת החיים מאפשרת שנמצא "מרגוע כדי שיהיו פנוים בתורה וחכמתה",⁸¹ המאפשרת לנו גם להגיע לקיום מצוות וחיי תורה מתוך הבנה והזדהות מלאה ושמחה. ההתפתחות בכמות ובאיכות של הציונות הדתית ותורת החיים שלנו, שקמעא קמעא תופסת מקום ראוי ומרכזי בחברה, בהתיישבות, בפוליטיקה, בצבא ובתרבות הישראליים, היא ביטוי מרענן של אותה עבודת ה' בשמחה הישראלית הטבעית לארץ ישראל, שמתאים גם לאומה כולה להזדהות איתה.

"וַיִּפְדֵי ה' יִשְׁבּוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֵאשֵׁי שְׁשׁוֹן וְשִׂמְחָה וְשִׂיגוֹ וְנִסּוֹ וְגִוֹן וְאֶנְחָה" (ישעיהו לה, ז).

מוקדש לזכרו של ידידי ר' אשר זוננשיין זצ"ל שעבד את ה' בשמחה אמיתית מתוך חיבת ציון אמיתית

⁷⁹ ר' יחיאל מיכל טוקציינסקי, ספר ארץ ישראל ג, ב.

⁸⁰ שם, בשם לקט הקמח בשם דרכי נועם.

⁸¹ רמב"ם, הלכות מלכים יב, ד; תשובה ט, ב.